

Historie opavské patologie se odvíjí od roku 1900, kdy byl ve městě slavnostně otevřen a uveden do provozu nový moderní ústav - Slezská zemská nemocnice v Opavě. Pávilon O - pitevna s umrlčí komorou - byl umístěn v severní části nemocnice. Kromě pitevny a umrlčí komory pro 10 zemřelých ho tvořila laboratoř, místnost pro nářadí, komora pro dezinfekci těl zemřelých a volná místnost. Pozůstalí měli přístup jen do prostor, kde bylo vystaveno tělo zesnulého. V roce 1911 byla nemocnice rozšířena o prosekturu, jejíž činnost se datuje k 1. srpnu 1911. V lednu 1912 zahájila provoz bakteriologicko-serologická zkušebna pro vyšetření hromadných infekčních nemocí.

Zakladatelem opavské prosektury a prvním vedoucím lékařem byl MUDr. Alois Materna, od jehož narození uplynulo v roce 2006 již 130 let. Literaturu o této významné osobnosti zastupují de facto jen biogramy v publikaci ke století opavské nemocnice a v Biografickém slovníku Slezska a Severní Moravy. Snahou příspěvku je proto doplnit Maternův životopis o některé nově zjištěné skutečnosti a současně si připomenout tohoto vynikajícího patologa, lékaře a vědce, vysokoškolského pedagoga, autora mnoha odborných prací a především člověka se zajímavým a nelehkým osudem.

Alois Materna se narodil 8. srpna. 1876 v Mixnitz, okres Bruck an der Mur v rakouském Štýrsku. V roce 1896 absolvoval reálné gymnázium v Grazu (Štýrském Hradci) a poté na tamní univerzitě vystudoval medicínu. Pro jeho budoucí zaměření byla důležitá průprava, kterou získal na institutu hygieny profesora Prausnitze a institutu medicínské chemie, který řídil profesor Fritz Pregl, slavný rakouský chemik, oceněný roku 1923 Nobelovou cenou za chemii. Materna hned po promoci v roce 1903 nastoupil na domovské univerzitě jako lékař demonstrátor na patologicko-anatomickém institutu dvorního rady profesora Eppingera, kde od roku 1904 pracoval jako asistent. Roku 1910 se habilitoval, stal se soukromým docentem pro patologickou anatomii a rok vykonával funkci zástupce vedoucího katedry.

V roce 1911 se přestěhoval do Opavy, s níž již dříve udržoval styky a řídil tu budování pracoviště patologie a kde získal dekretem Slezského zemského výboru v Opavě z 6. dubna 1911 domovské právo. Bydlel nejdříve krátce na Provaznické ulici č.10, po sňatku 5. října 1912 s Kamillou Zerhau, narozenou 7. května 1892 v Písečné u Jeseníku, pak v polovině vily patřící její rodině na adrese Kylešovské pásmo, č.p. 863, orientační číslo 18 (dnes Rooseveltova ulice 38). Majitelem druhé poloviny této nemovitosti se později stal významný historik umění, ředitel Slezského zemského muzea v Opavě Dr. E. W. Braun, který se oženil se starší sestrou Maternovy ženy Elizabeth Zerhau. Jedním ze svědků Maternova sňatku v opavském farním kostele sv. Ducha byl tehdejší ředitel Slezské zemské nemocnice v Opavě MUDr. Fritz Pendl. Z prvního manželství měl Materna jediného syna Gerharda, narozeného 6. října 1913 v Opavě. Ten po vzoru svého otce vystudoval rovněž medicínu, v roce 1937 však tragicky zahynul ve švýcarském Zermattu na následky pádu z Matterhornu. Když Materna odovděl (Kamilla náhle zemřela 26. dubna 1921 při pobytu v Karlových Varech na srdeční infarkt), stala se jeho druhou ženou 28. listopadu 1922 v kostele sv. Ducha v Opavě Philippine Zahn, narozená 6. prosince 1882 ve městě Storožinec v Bukovině (tehdy byla Bukovina jako korunní země rakouská součástí Rakousko – Uherska, od roku 1919 připadla takřka celá Rumunsku, po 2. světové válce se její severní část včetně uvedené lokality stala součástí Ukrajiny). Do Opavy přišla v roce 1916 na příkaz rakouské zemské vlády v Bukovině, aby tady působila jako tlumočnice slovanských jazyků a rumunštiny a zároveň operační a poté vrchní sestra v opavských vojenských nemocnicích. Po zrušení vojenských nemocnic, v nichž pracovala za 1. světové války i Materna, se později stala vedoucí německé sekce Československého červeného kříže.

Ve Slezské zemské nemocnici vedl Alois Materna jako zemský prosektor a soudní lékař pracoviště patologie od roku 1911 až do jara roku 1945. Od počátku svého opavského působení důsledně zajišťoval chod a provoz oddělení na základě nejmodernějších metod a udržoval a rozvíjel těsný kontakt s tehdejší lékařskou vědou. Jako soukromý docent přednášel v letech 1920 – 1933 na tehdejší německé univerzitě v Praze, v roce 1933 byl jmenován prezidentem republiky mimořádným profesorem. Jako externí profesor pro patologickou anatomii pak přednášel na téže univerzitě až do roku 1945. V meziválečném období byl korespondenčním členem německé akademie věd v Praze.

Opavská prosektura dosáhla pod Maternovým vedením výrazného rozvoje a pokroku. Vysoká odbornost, důslednost a systematickosti jeho práce se plně projevily už v letech 1. světové války, kdy jeho laboratoří prováděná vyšetření hromadných infekčních nemocí (cholera, malárie, tyfus, úplavice, tuberkulóza, syfilis) znamenala nejen statistická podchycení výskytu infekčních chorob, ale měla nesmírný význam pro jejich tlumení a léčbu. Svou vědeckou činností uchránil opavské Slezsko za války a v poválečných letech před zhoubnými epidemiemi, když do Opavy byla zavlečena skvrnivka a mezi vojenským i civilním obyvatelstvem se objevil hromadně břišní tyf, dysenterie a ztrnutí šíje. Jeho zásluhou byla v letech 1921 - 1922 rovněž utlumena slintavka a kulhavka u dobytka, a to metodou vstříkování nově vyvinuté očkovací látky. Jeho objevem byla také léčba slezských horníků, trpících často následkem jednostranné výživy pelagrou, a dále způsob odstranění smrtelných následků maláriové léčby progresivní paralýzy. Byl autorem asi 45 odborně uznávaných vědeckých prací a studií a horlivým sběratelem patologických nálezů, ke kterým průběžně vyhotovoval v letech 1912 - 1941 několikadílň katalog. Uvedená sbírka se stala základem muzea, které je dodnes umístěno v pavilonu patologie Slezské nemocnice v Opavě. Ze svých soukromých prostředků zakoupil pro opavskou prosekturu některé odborné lékařské časopisy.

Materna se především plně věnoval výzkumné odborné práci, do společnosti chodil málo, zvláště po smrti svého syna. Politicky se v období monarchie ani 1. republiky nikdy neangažoval. Mezi jeho zájmy patřila kromě vědecké a badatelské činnosti kulturní historie, beletrie, výtvarné umění, zvláště malířství.

Těžké období v Maternově životě nastalo na jaře 1945, když byla prosektura i s personálem koncem března evakuována před blížící se frontou do Šternberka. Od června 1945 krátce pracoval jako prosektor v šumperské nemocnici, ale jako Němec byl uvězněn, transportován do internačního tábora ve Velkých Losinách a určen k odsunu. Odtud se na zásah MUDr. Bohumíra Sanetříka, tehdejšího ředitele Slezské nemocnice v Opavě, vrátil v létě roku 1945 do Opavy a zde na oddělení patologie nově budovaného nemocničního ústavu působil jako odborný lékař pro patologickou histologii až do roku 1960, kdy se ve věku 84 let vystěhoval i se svou manželkou do tehdejšího západního Německa. Zemřel 3. srpna 1965 v bavorském Augsburgu.

V soukromém životě ho ve složitém a zjitřeném poválečném období negativních nálad a všeobecné nevraživosti vůči německému obyvatelstvu čekaly vážné problémy. Byl sice potvrzením Ústředního národního výboru statutárního města Opavy ze září 1946 vyňat z odsunu a z opatření prováděných vůči Němcům v bytové oblasti, dostal potravinové lístky jako české obyvatelstvo a nemusel nosit označení N, zároveň mu ale byl jako Němci podle dekretu č. 108/1945 Sb. konfiskován majetek – ideální polovina jednoposchodového domu se dvěma byty a zahradou na Rooseveltově ulici včetně movitého majetku zahrnujícího i vybavení jeho pracovny. V tomto domě tehdy bydlel už jen se svou ženou a svobodnou neteří Melanií Terleckou, která pocházela rovněž z území Bukoviny. Proti konfiskačnímu výměru podal Materna v září 1946 a znovu v říjnu 1947 odvolání s návrhem na zrušení konfiskace svého majetku, jež však bylo i po opětovném prošetření zamítnuto. Také jeho žádosti o zachování, případně vrácení čl. státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb., kterou si s manželkou podal v únoru 1946, nebylo vyhověno.

Bylo mu vytýkáno členství v německých spolcích (Nordmark, Südmark, Kulturverband, Schulverein, Bund der Deutschen aj.), do nichž vstoupil ve Štýrsku, ještě před příchodem do Opavy, a především vstup do SdP a NSDAP v roce 1938. Na svou obhajobu uváděl, že členem SdP se stal nedobrovolně pod nátlakem až po obsazení Opavy německým vojskem v říjnu 1938, když mu byl na jeho dotaz zamítnut odchod do penze a zřízení soukromé laboratoře. Obával se, že mu bude zcela znemožněna jeho vědecká práce a že neuživí rodinu. Opakovaně měl být ze strany ředitele nemocnice Dr. Fritze Pendla (funkci ředitele zastával v letech 1905 – 1926 a znovu v letech 1938 – 1945) upozorňován na vážné následky svého odmítavého postoje ke vstupu do strany. Jeho přihláška byla proto na pokyn Pendla antidatována dnem 12. března 1938, neboť v říjnu už bylo zakázáno přijímat nové členy. Jako člen SdP byl k 1. listopadu 1938 převeden do NSDAP, čemuž nemohl zabránit, aniž by se nestal podezřelým a pronásledovaným ze strany nacistického režimu. Uznával svůj vstup do strany jako politickou chybu ospravedlnitelnou svým plným zaujetím pro lékařskou vědu, které se chtěl nadále věnovat. Odmítal však, že šlo o zradu demokratických ideálů republiky a Masarykovy humanity, neboť prvního prezidenta si vážil a měl ho v úctě. V politicky neklidné době roku 1937 měl nemocnému Masarykovi zaslat dokonce speciální lék, toto jeho tvrzení se ale po válce nepodařilo u prezidentské kanceláře ověřit. V době okupace podle svého vyjádření pomohl jako lékař mnoha českým obyvatelům, zasadil se, aby český personál mohl i přes odpor NSDAP dál sloužit na prosektuře, což bylo později svědecky doloženo. Dobrovolně vyplácel

měsíčně 10% svých soukromých příjmů českým zaměstnancům prosektury jako náhradu za příplatky, jež jim nebyly, na rozdíl od německých zaměstnanců, přiznány. Když byl jeden z českých zaměstnanců zatčen gestapem, intervenoval za jeho propuštění, stejně tak v případě dalšího, odsouzeného do vězení, který i Maternovou zásluhou nakonec ušel výkonu trestu. Měl v době okupace pomoci neznámému nemocnému Židovi, jehož na ulici našla jeho neteř, k přijetí do opavské nemocnice, tady však krátce nato zemřel. Podle svého nejlepšího svědomí nikdy nikomu nečinil bezpráví, ať šlo o Čecha nebo Němce a své lékařské povolání plnil poctivě a nezištně. Nebyl si vědom provinění proti republice, které zůstal věrný, i když mohl po osvobození odejít do Rakouska, kde by jeho odborné znalosti mohli využít Američané, Angličané nebo v případě odsunu do ruského pásma v Německu Rusové. Jeho slova nepřímou potvrzuje i spis Okresního vedení NSDAP v Opavě, v němž se dochovalo udání horlivého a oddaného příslušníka strany, souseda a bývalého švagra Dr. Brauna pro urážku na cti, řešené v roce 1941 u smírčího soudu NSDAP. V něm Maternu, jeho ženu a neteř obviňuje mimo jiné z nedůstojného chování a nevyhraněného politického postoje v době před okupací – „vor der Befreiung“, kdy se podle Brauna nechovali jako řádní Němci. Když chtěl např. jako člen strany a krajského vedení SdP vyvěsit 1. května 1938 strážníku vlajku na domě, pokusili se mu v tom manželé Maternovi zabránit v hysterickém strachu před Čechy. Braun Maternově ženě vysvětlil, že v tomto okamžiku je povinností každého Němce přihlásit se ke svému národu a vlajku vyvěsit. Vztahy mezi rodinami Materny a Brauna, který se v té době znovu oženil se svou bývalou dlouholetou hospodyní Kamillou Schiller – „řádnou německou ženou a členkou strany“, byly velmi napjaté.

Ve prospěch Materny místopřísežně svědčil v srpnu 1946 po návštěvě Opavy MUDr. Jindřich Urbánek, bývalý primář a poté do roku 1930 ředitel opavské nemocnice, v té době již univerzitní profesor v Praze. Ocenil Maternovu práci pro Slezsko jako veliké lidské a vědecké dílo a jeho osobně jako člověka vysokých odborných a morálních kvalit. V roce 1947 se k obhajobě Materny přidali Dr. Beno Čupa, senátní předseda Krajského soudu v Opavě, který se s Maternou stýkal asi od roku 1924 nejprve služebně, později i soukromě, a jeho spolupracovník, bývalý legionář, senátní předseda soudu Dr. Radim Hess. Ten se na Maternu obrátil o pomoc, když mu koncem roku 1937 vážně onemocněla na tuberkulosu jeho žena. Byl to podle jejich mínění velmi slušný člověk demokratického smýšlení, vzdělaný humanista, loajální k Československé republice, jenž choval úctu a respekt k T. G. Masarykovi a Edvardu Benešovi. Byl ideovým odpůrcem hitlerovského nacismu, Hitlera označoval za nevzdělaného člověka, těžce nesl úpadek německé kultury a vědy. Hovořil s odporem o násilných metodách nacistického režimu, nesouhlasil s odstoupením českého pohraničí a byl pro smírné řešení národnostních sporů. K českým lékařům a nemocničnímu personálu se choval vždy korektně, kolegiálně a slušně, byl ochotným a svědomitým učitelem německých i českých doktorů a studentů medicíny, kteří jeho odbornou pomoc často vyhledávali. Pro svůj objektivní a vědecky nadstranický postoj měl sám problémy s většinou německých kolegů v nemocnici. Žil oddán vědě a svým povinnostem a jako lékaři a vědci se mu přičil každý projev antisemitismu, šovinismu a fanatismu. Byl jedním z mála zcela národnostně nezaujatých německých lékařů a jediný, který se těšil plné důvěře ředitele nemocnice Urbánka. Jako vědce a člověka Maternu vysoce oceňoval podle Urbánkova svědectví tehdejší náš nejvýznamnější patologický anatom, profesor Karlovy univerzity Jaroslav Hlava. Obdobné svědectví připojil i bývalý zaměstnanec prosektury a po válce člen ÚNV v Opavě Josef Dostál, který byl za okupace dva a půl roku vězněn v koncentračním táboře a jemuž se snažil Materna po zatčení pomoci. Po intervenci u vězeňského lékaře dosáhl umístění Dostála do nemocnice, když krvácel z žaludečních vředů, čímž mu pravděpodobně zachránil život.

Podle šetření Oblastní úřadovny Státní bezpečnosti v Opavě z května 1947 však byl Materna považován za osobu národně a státně naprosto nespolehlivou, nacisticky smýšlející, která by měla být propuštěna ze služeb zemské nemocnice a odsunuta i přes intervence, že je nepostradatelná. Snad jen nedopatřením prý mělo dojít k tomu, že nebyl oznámen mimořádnému lidovému soudu k potrestání. V listopadu 1947 tato úřadovna provedla další šetření a opět konstatovala, že u MUDr. Materny jsou plně dány podmínky pro konfiskaci majetku vzhledem k jeho německé národnosti a příslušnosti v německých politických stranách a organizacích. Z hlediska státně-bezpečnostního byl považován za naprosto nespolehlivého a pro zdejší pohraniční území nežádoucího. Vzhledem k vysokému stáří pak za zcela neproduktivní pracovní sílu. Ještě v srpnu 1948 se úřadovna znovu vyjadřuje k možné výjimce ve věci konfiskace Maternova majetku s ohledem na svědecké výpovědi a zásluhy jmenovaného, stanovisko však nezměnila.

V říjnu 1951 Materna znovu požádal o zrušení konfiskace své nemovitosti, v níž nadále bydlel, a to podle nového výnosu ministerstva vnitra ze dne 12. června 1951. V té době měl již osvědčení o československém státním občanství, které mu bylo vystaveno Jednotným národním výborem v Opavě 14. prosince 1950. Jeho žádosti však nebylo vyhověno se zdůvodněním, že nemovitost

nemá charakter rodinného domku, neboť její polovina je tvořena dvěma pětipokojovými byty, a proto se na ní uvedený výnos o restituci majetku nevztahuje. Proti tomu se Materna odvolal a začalo další kolo šetření, které opět skončilo zamítavým stanoviskem rady JNV v Opavě z října 1953 a po urgencích i Krajského národního výboru v Ostravě ze srpna 1955. Po volbách v roce 1954 nově ustavený Místní národní výbor v Opavě si zřejmě dobře uvědomoval, že případ MUDr. Aloise Materny je mimořádný. Proto se v červenci 1956 bytový odbor rady MNV v Opavě obrátil na majetkoprávní oddělení finančního odboru Okresního národního výboru v Opavě s žádostí o zřízení doživotního práva bezplatného užívání dosavadního bytu v domě Rooseveltova č. 38 pro Prof. Dr. Aloise Maternu, neboť je „světoznámým lékařem a stále činným vědeckým pracovníkem v řádném služebním poměru v opavské nemocnici, jehož si nechal při poslední návštěvě Opavy osobně představit ministr zdravotnictví Dr. Plojhar jako nejstaršího aktivního lékaře v republice a jemuž stále přicházejí žádosti ze zahraničních vědeckých institucí o odborná dobrozdání a o zaslání svých vědeckých prací“. Vedení města považovalo vzhledem k osobnosti a zásluhám Materny a jako projev uznání za jeho celoživotní dílo ve službách zdravotnictví za vhodné, předat mu kladné rozhodnutí u příležitosti jeho blížících se 80. narozenin. Finanční odbor ONV v Opavě se s žádostí neprodleně obrátil na Ministerstvo financí v Praze s přímluvou za udělení výjimky, a to velmi rychle vzhledem k Maternovu jubileu, aby mu rozhodnutí mohl osobně předat předseda MNV v Opavě. Stanovisko ministerstva ze 13. srpna přišlo pozdě a obsahovalo pouze jedinou větu: „*právní předpisy nepřipouští, aby ve prospěch soukromého sektoru byla na národním majetku zřízena závada doživotního bezplatného užívání bytu.*“ Tím bylo deset let trvající konfiskační řízení definitivně ukončeno. Je pravděpodobné, že jeho výsledek byl jedním z důvodů Maternova vystěhování z ČSR a z Opavy, v níž prožil téměř 50 let svého aktivního vědeckého života, který plně věnoval rozvoji svého oboru – patologie a opavské nemocnici. Patřil k nejvýznamnějším a k nejdéle působícím odborným lékařům v její historii. Bez ohledu na různé politické a společenské podmínky znamenala Maternova vysoká odbornost a kvalifikace pro jeho kolegy a spolupracovníky vždy záruku špičkové práce.

Prameny a literatura:

Magistrát města Opavy, rodné, oddací a úmrtní matriky.

Státní okresní archiv Opava (dále SOkA), Adresáře města Opavy 1911, 1924, 1932, 1938.

SOkA Opava, fondy: Okresní úřad Opava - obecní matrika 1911, fascikl 411, sčítání lidu 1921, karton 418, Archiv města Opava, inv. č. 445, 2362, Okresní vedení NSDAP Opava,

inv. č. 43, karton 362, ONV Opava-venkov, inv. č. 665, karton 639, JNV Opava – Dodatky, inv. č. 74, karton 42, ONV Opava 1960 – 1976, inv. č. 1633, karton 1794.

Zemský archiv Opava, fond: Sběrka matrik Severomoravského kraje.

Biografický slovník Slezska a Severní Moravy. Nová řada. Sešit 4. (16.). Ostrava 2003.

Urbánek, Jindřich. Z historie opavských nemocnic. Věstník matice opavské, 1931, roč. 36, s. 129 – 147.

Šopák, Pavel – Vojtal, Petr. Století slezské nemocnice v Opavě. Opava 2000.

Šopák, Pavel. Edmund Wilhelm Braun. Vlastivědné listy, 1997, roč. 23, č. 2, s. 21 – 23.